

Pomocné vědy historické pro medievisty

jarní semestr 2013

DIPLOMATIKA

- lat. *diploma*
- něm. *Diplomatik, Urkundenlehre*, příp. *Urkundenforschung*
- zabývá se „studiem písemností úřední provenience, které hodnotí po stránce vnitřní i vnější jako produkty určitého právního, sociálního a kulturního prostředí v souvislosti s dějinami institucí, jež je produkují.“ (*Vademecum* 2002, s. 179)

Z HISTORIE

- listina jako právní doklad → listinné padělky
- diplomatický materiál vzniká organizovanou činností úřední povahy → předpisy a návody pro její regulaci (kancelářské instrukce)
- *bella diplomatica forensia* (16./17. stol.)
- *bella diplomatica litteraria* (bollandisté, maurini)

POČÁTKY DIPLOMATICKÝCH STUDIÍ

- 1675 Daniel Paperbroch, *Propylaeum antiquarium circa veri ac falsi discrimen in vetustis membranis*
- 1681 Jean Mabillon, *De re diplomatica libri sex*
- střediska vědecké práce:
  - 1821 Paříž, *École des Chartes*
  - 1819 Frankfurt nad Mohanem, *Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*
  - 1854 Vídeň, *Institut für Österreichische Geschichtsforschung*

DIPLOMATIKA JAKO VĚDECKÁ DISCIPLÍNA

- Theodor von Sickel (1826–1908, Vídeň, Institut für Österreichische Geschichtsforschung)
- Julius Ficker (1826–1902, Innsbruck)
- 1908 Leipzig, *Archiv für Urkundenforschung* (Karl Brandi, Harry Breslau, Michael Tangl)
- 1970 *Commission internationale de diplomatique*, Giulio Battelli [<http://www.cidipl.eu/>]

ČLENĚNÍ DIPLOMATICKÉHO MATERIÁLU

J. Šebánek – Z. Fiala – Z. Hledíková, *Česká diplomatika do roku 1848*. Praha 1971, s. 20 – 36;

Vademecum 2002, s. 196 – 218:

- listina
- mandát
- listy
- aktové písemnosti
- úřední knihy

LISTINA

- *diploma, privilegium, charta/carta, instrumentum, praeceptum, littera, scriptum, pagina*
- dle vztahu k právnímu pořízení se rozlišují listiny:
  - vysvědčovací (*notitiae*, deklarativní)
  - dispozitivní (*chartae*, konstitutivní)
- dělení dle obsahu: privilegia, smlouvy aj.
- dělení dle právní autority vydavatele (veřejné, soukromé)
- diplomatické dělení: kancelářské a nekancelářské
- formule listiny:
  - protokol
  - kontext
  - eschatokol

MANDÁT

- patent, *litterae patentes*
- obsah má pomíjivou platnost, udělení rozkazu či příkazu apod.
- správní záležitosti
- ověřovány na rubu či pod textem přitištěnou pečetí, která je neuzavírala
- příjemce často odlišný od osoby, v jejíž prospěch byly vydávány

LISTY

- podávají pouhé sdělení bez právního obsahu
- rozmanitý obsah, jednoduchá forma
- uzavírány přitištěnou pečetí
- *missiv* (list poselací) – přechodný typ mezi listinou a listem, jednoduchý formulář, intitulace nad textem
- nekancelářský význam: soukromé písemné sdělení neformálního rázu

AKTOVÉ PÍSEMNOTI

- záznamy z přípravných fází právních jednání vedoucích zpravidla k vydání listiny či mandátu
- dochovány převážně až od 16. století
- novověká diplomatika (Meisner): akt je každá písemnost úřední povahy, která není listinou
- spisy, spisový materiál

ÚŘEDNÍ KNIHY

- rukopisné knihy vedené u úřadů a institucí
- rozlišují se úřední knihy:
  - pro vnitřní potřebu (knihy správní)
  - pro vnější potřebu (knihy právní)
- různé definice (novověká diplomatika – Meisner; archivářské pojetí aj.)

ÚŘEDNÍ KNIHY PRO VNITŘNÍ POTŘEBU

- registra
- kopiáře
- knihy tradiční
- formulářové sbírky
- pomocné knihy kancelářské (expediční a exhibitní protokoly)
- urbáře
- katastry

ÚŘEDNÍ KNIHY PRO VNĚJŠÍ POTŘEBU

- knihy veřejných notářů (imbreviatur)
- městské knihy
- pozemkové knihy (gruntovnice)
- zemské desky (libri citationum, contractuum, obligationum aj.)
- dvorské desky (půhonné, trhové, zápisné, volací/l. proclamationum aj.)
- lenní knihy olomouckého biskupství
- matriky

FORMY DOCHOVÁNÍ DIPLOMATICKÉHO MATERIÁLU

- originál (*originale, autographum, autenticum, mundum*)
- koncept (*nota, notula, minuta, proiectum, copia*)
- opis (prostý, ověřený – vidimus, konfirmace)

LISTINNÉ PADĚLKY

Padělek, falsum, je taková písemnost, která nevznikla s vůlí a vědomím svého údajného vydavatele

- moderní
- staré
- kancelářské

FORMÁLNÍ ZNAKY DIPLOMATICKÉHO MATERIÁLU

- vnější znaky:
  - psací látka
  - linkování
  - hustota řádků
  - inkoust
  - písmo
  - korektury a razury
  - grafická znamení
  - složení a uzavření písemnosti

GRAFICKÁ ZNAMENÍ

- symbolická invokace - kříž, chrismon, labarum
- monogram
- rekogniční znamení
- speciální znamení
- bene valete
- chirografní znamení
- notářská znamení
- podpisy a podpisové formule
- kancelářské poznámky
- přijemecké poznámky

FORMÁLNÍ ZNAKY DIPLOMATICKÉHO MATERIÁLU

- vnitřní znaky:
  - jazyk
  - styl
  - obsah:
    - úvodní protokol (invokace, intitulace s devoční formulí, inskripce, salutace)
    - kontext (arenga, promulgace, narace, dispozice, sankce – benedikce či kominace, koroborace)
    - eschatokol (podpisy a podpisové formule, formule svědečná, formule datovací, aprekace)

HISTORIE KANCELÁŘÍ

„**Kancelář** je úřad sestávající z osob, které z pověření a jménem určité osoby či instituce vyřizují písemnou agendu spojenou s právní a správní mocí svého držitele. Zpočátku byl tento termín používán jen jako označení čestné hodnosti kancléřovy a důchodů s tím spojených (tedy spíš kancléřství). Kanceláře světských činitelů vznikly zpravidla vyčleňováním jednotlivých kaplanů z kaple příslušného činitele, kanceláře městské měly zvláštní genezi. Z úřadu, který původně pouze prováděl příkazy svého pána nebo jím pověřených osob (relátorů), se kancelář postupně stávala institucí s kolísavou vlastní kompetencí. Zpočátku nepatrné kanceláře vrcholného středověku se v následujících dobách zvětšují a původně církevní živel v nich je zatlačován světským. V moderní době jde často o vysoce organizované a specializované úřady s vyhraněnou kompetencí.“
(*Vademecum* 2002, s. 203)

ZÁKLADNÍ EDICE ČESKÉHO DIPLOMATICKÉHO MATERIÁLU

- *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (CDB)
- *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (CDM)
- *Codex iuris municipalis regni Bohemiae* (CIM)
- *Archív český čili Staré písemné památky české a moravské*
- *Archivum coronae regni Bohemiae*
- *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*
- *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*
- *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.*